

ARGEOLOGYSK WURKFERBAN

RESTAURATIE KERK WIER: 2011-2012.

Resultaten van een archeologische begeleiding door het Argeologysk Wurkferbân van de Fryske Akademy.

Inleiding:

In overleg met de eigenaar (Stichting Alde Fryske Tsjerken), Provinsje Fryslân, architect, bouwbedrijf en de plaatselijke commissie, werd door leden van het Argeologysk Wurkferbân van de Fryske Akademy op de volgende data in de kerk onderzoek verricht: in 2011 op 18, 20, 26 april en 27 december; en in 2012 op 6 januari. De deelnemers waren: Wytze Fopma, Wiepkje Hagen, Hendrik de Jong en Jan Veltman.

In de kerk werd een restant van een bakstenen vloer opgemeten.

Op 2 mei 2012 werd het machinaal graven van een diepe sleuf tussen de zuidelijke toegang tot de kerk en de toegang tot het kerkhof gevolgd.

Bovendien werd op 27 en 28 december 2011, buiten het kerkhof, uit de kerk verwijderde grond op vondstmateriaal nagekeken.

Het onderzoek in de kerk vond plaats met behulp van troffel, hark, bezem en metaaldetector.

Met deze hulpmiddelen was het goed mogelijk om, na het verwijderen van de houten vloer, de toplaag van de ondergrond op de aanwezigheid van vondsten na te kijken.

Vondstenoverzicht (alle genoemde afmetingen zijn in mm's!):

Glasfragmenten.

Er zijn in totaal 307 fragmenten verzameld; waaronder 74 stuks gebrandschilderd. Eén stukje is van een 16e/17e eeuwse glazen beker afkomstig.

Van de 307 stukken zijn vier stukken afkomstig uit de 15e/16e eeuw; 257 uit de 17e/18e eeuw, en 46 uit de 19e/20ste eeuw.

Vrijwel alle stukken zijn tegen de zuidmuur aangetroffen; met name onder het eerste, tweede en vierde venster.

Tot de gebrandschilderde exemplaren zijn 16 stuks van een raampje met een in rood uitgevoerde en naar links staande leeuw. Hoewel incompleet zijn de afmetingen 160 x 130.

Tot een raampje met de afbeelding van het hoofd van een Mondriaan behoren 13 stuks. Ook dit is incompleet, maar toch meetbaar: 134 x 156.

Van een derde raampje met de afbeelding van een obelisk werden 5 stukken gevonden op de overgang van het schip naar het koor in de zuidoosthoek. Hiervan zijn de afmetingen bij benadering: 150 x 110.

Kenner Sytse ten Hoeve dateert de gebrandschilderde raampjes in de eerste helft van de 18^e eeuw. Hij en Rudolf Broersma van de Fryske Rie van Heraldiek zien in de afbeeldingen een relatie met het geslacht Van Burum, waarvan een dochter in 1725 trouwde met een lid van de familie Van Knijff; bewoners van de plaatselijke Lautastate.

Producten van steenbakkerijen:

Kloostermoppen.

Rood: 1) 276x150x84; 2) 283x145x93; 3) 292x144x90; 4) 295x146x85; 5) 317x140x87; 6 en 7) tweemaal montantsteen met recht afgeschuinde kanten: 280x123x85 en 280x145x90; 8) vensterlijststeen enkel: 290x145x88; 9) profielsteen: 278x149x90; 10) deel profielsteen: ..x152x91; 11) deel profielsteen : ..x138x81; 12) deel van een bruinrode kloostermop met opvallend forse verweringsverschijnselen, hard gebakken, dikte 90 en gewicht 2438 gram; 13) deel profielsteen met een dikte van 91; 14) fundering noordmuur: 290x145x90.
Geel: 14) 278x142x86; 15) 272x131x87; 16) Klein formaat en taps toelopend: 242x131/119x78; 17) 305x150x80.

Delen van kloostermoppen in breedte en dikte: 1) lichtrood: 155x94; 2) lichtrood: 150x95; 3) lichtrood: 155x90; 4) rood: 150x85; 5) 155x85; 6) rood: 150x72; 7) geel: 135x80.

Type rooswinkel (rood):

1) 260x125x65. Gewicht: 2406 gram. 2) 267x130x60; 3) 256x122x65; 4) 260x123x64; 5) 260x130x58.

Kleinere soorten bakstenen:

Rood: 1) 177x81x40; 2) 188x90x40; 3) 203x98x40; 4) 205x96x48; 5) 208x96x48; 6) 210x95x41. Geel: 7) 183x84x36; 9) 188x88x38; 10) 226x105x47. Grijs/oranje: 11) 187x82x39.

Estriken.

Geel door loodglazuur op een sliblaag: 1) 115x115x22; 2) 118x118x26; 3) 127x127x28; 4) 131x128x27; 5) 11,6x11,6x2,6; 6) 115x114x26.

Groen door koper/loodglazuur op sliblaag: 1) 128x129x26; 2) 159x158x28; 3) 157x157x29; 4) 165x167x27; gezien de wijze van slijtage heeft deze estrik mogelijk deel uitgemaakt van een trap of opstap.

Oranje/bruin door lood op sliblaag: 160x162x30.

Lichtbruin met wat groen door lood/koper op sliblaag: 116x116x23; gewicht: 514 gram.

Groen door koper zonder sliblaag: 1) 112x115x25/28; 2) 114x114x26; 3) 126x127x28.

Donkergroen/bruin door lood/koper zonder sliblaag: 1) 131x132x27; 2) 136x13,6x2,9.

Bruin door lood zonder sliblaag: 1) 136x136x29; 2) 136x136x30; 3) 139x139x36; 4) 140x141x37; gewicht: 1168 gram.

Driehoekige estriken:

Geel door lood op sliblaag: 1) 155x115x114; 2) 155x115x115x27.

Groen door koper zonder sliblaag: 173x129x120x31. Gewicht: 417 gram.

Donkergroen door koper zonder sliblaag: 176x128x118.

Mozaiektegels:

Hoewel gering in aantal, kunnen de gevonden exemplaren er op duiden, dat er zich in de kerk in de veertiende eeuw een kleurige mozaïekvloer heeft bevonden. 1)incomplete tegel met vier Franse lelies: 8,4x8,8x2,2-246 gram; 2) incomplete tegel met drie, oorspronkelijk vier, vanuit het centrum van de tegel naar de hoeken gerichte Franse lelies: 117x122x19; 318 gram. 3) Vierkant. Kleur bruin: 60x60x24; 4) Driehoek. Kleur groen: 70x51x46x23; 5) Driehoek. Kleur bruin: 71x72x72x23.

Tinglazuurtegels:

Het verschijnsel wordt af en toe in kerken waargenomen; namelijk het gebruik om bakstenen poeren, als dragers van een houten vloer, aan de bovenkant met een geglazuurde tegel te bedekken. Kennelijk had dit tot doel de inwerking van vocht in de planken van de vloer tegen te gaan. Van de hiervoor gebruikte tegels zijn van zes exemplaren de maten genomen. Slechts één is compleet bewaard gebleven. Deze, en vier andere, hebben dezelfde uitvoering in de vorm van een bloempot. In de buik van deze bloempottegels is een mascaroon (een mensachtig gezicht) aangebracht. De tegels worden in de eerste helft van de 17e eeuw gedateerd en Harlingen wordt als productiecentrum genoemd. De zesde tegel heeft als decoratie in blauw uitgevoerde driehoeken. Enkele afmetingen van de bloempottegels zijn: 132x132x13; 131x130x12 en 132x134x14.

Middeleeuwse dakpannen:

Zeven fragmenten: 1) 100x101; 2) 95x1,4; 3),0x73. Met veel m.e. specie en een streep glazuur. 4) 120x86. Met restant van nok. 5) 71x111x80. Met m.e. specie. 6) 65x63. Met nok en streep loodglazuur. 7) 124x93.

Dakdekkende lei:

Zwart met vier spijkergaten: 172x93x46x122. 2) Zwart met drie spijkergaten: 96x103x92x10; 3) zwart met drie spijkergaten: doorsnee 160; 4) zwart met twee spijkergaten: doorsnee 172. Groen: 75x39x07.

Tufsteen:

Eén fragment; sterk verweerd; herkomst elders? 119x92x53.

Rode zandsteen.

Vier stukken: 1)116x67x24. Eén vlakke kant. 2) 116x96x82x24. Weinig glimmer. Eén vlakke kant plus een bewerkt randje. 3) 98x77x66x10. Veel glimmer. Eén vlakke kant. 4) 52x36x33x10. Eén vlakke kant plus twee vlakke zijden.

Bentheimer zandsteen:

Vier in de lengte aan elkaar passende stukken lagen verspreid in de zuidoosthoek van het schip van de kerk: 1) 580x280; 2) 530x300; 3) 430x330; 4) 380x330. Dikte: 130 á 140.

Middeleeuws aardewerk:

Het veel geproduceerde huishoudelijke kogelpotaardewerk wordt in kerken zelden aangetroffen. Des te opvallender zijn de 52 aangetroffen scherven van dit middeleeuwse aardewerk.

Ze werden gevonden tijdens het doorzoeken van buiten het kerkhof gestorte grond. Overigens vond het in de kerk uitgraven van de grond zonder archeologische begeleiding plaats. Daardoor kon niet meer nagegaan worden uit welk deel van de kerk ze afkomstig waren. Ze dateren uit de 12^e en 13^e eeuw. Een verklaring voor hun aanwezigheid zou kunnen zijn, dat voor de bouw van de eerste kerk, zich op deze plek bewoning heeft bevonden.

Verdeling van de kogelpotfragmenten: 8 rand, 4 schouder, 39 wand en 1 standvoet met twee vingertopindrukken.

Van een vooralsnog onbekend type pot of kruik, maar wel middeleeuws, zijn twee hardgebakken donkergrijze scherven.

Van het in Duitsland gemaakte steengoedaardewerk werden 5 scherven verzameld.

Verdeling: 3 wand (2 van dezelfde kruik) van proto-steengoed; 13 e eeuw. Eén rand/hals van het type Langerwehe uit de 15e, en 1 wand van het type Raeren of Frechen uit de 16e eeuw.

Aardewerk van roodbakkende klei van kan, grape e.d. van na 1600:

2 rand, 1 oor, 1 schouder, 4 wand en 1 standring. Alle scherven zijn met loodglazuur bedekt.

Aardewerk van roodbakkende klei van vóór 1600.

Het betreft hier een wandfragment van een in Fryslân weinig voorkomende gezichtskan, waarvan de productie in de 13e en 14e eeuw o.a. in Vlaanderen en Haarlem plaatsvond. De scherf is door loodkoperglazuur groen van kleur en is van een V-vormige decoratie voorzien.

Aardewerk van witbakkende klei van na 1600:

Deel van een olielampje; binnenkant geel door loodglazuur, buitenkant groen door loodkoperglazuur. Eén schouderfragment van een kan of een kom; 1 wandstukje Chinees porcelein en 1 fragment van een blauwwitte tinglazuurschotel, het zogenaamde faience.

Overige vondsten:

2 passende stukjes van een maalsteen van basaltlava (tefriet); doorsnee 73 ; datering: 11e/12e eeuw.

Rookgerei:

Eén pijpenkop van klei; hielstempel: een gezicht; datering: ± 1700. 21 steeltjes van pijpenkoppen; 9 met decoratie en 3 met tekstfragmenten; datering: 1650 – 1850.

Drie knikkers van klei: diameters: 13, 13 en 16; datering: 17e/19e eeuw.

Vier stukken leer van schoeisel. Het grootste stuk heeft een breedte van 70.

Vier stukken hout, waarvan drie van duigen met diameters van resp. 16, 17 en 22, en lengtes van resp. 69, 100 en 180. Het vierde stuk is 77 lang en 20 breed en is met een witte kalklaag bedekt. De oorspronkelijke functie is onduidelijk.

Bot:

Negen stuks:

1 poot van een hoenderachtige; 1 rib en 3 botjes van vogels; 1 koot van een rund; 1 baculum (penisbeen) van een hond; 2 stukjes bot van??

Vuurslag van vuursteen:

Dit object werd gevonden ter plaatse van de herenbank bij de noordmuur; op geringe afstand van de scheiding tussen het schip en het koor.

De afmetingen zijn: 31x29x9. Ter vergelijking: een op de site van het Rijksmuseum voor Oudheden getoond exemplaar meet: 35x30x10. Het wordt als onderdeel van een snaphaangeweer genoemd.

De datering ligt in de periode van de 80-jarige oorlog (1568-1648).

Metalen:

Lood: 8 strippen (baartjes?) met lengtes van: 81, 83, 84, 86, 86, 89, 89 en 95.

1 kogel met een diameter van 11; 1 gewichtje met een diameter van 15; 3 stukjes met lengtes van: 31, 42 en 50; 4 glasstriprestanten met lengtes van: 50, 56, 71 en 85.

IJzer: Spijkers cq zware nagels: 1) iets krom: 81; 2) zonder kop: 128; 3) krom: 157; 4) zware uitvoering: 205; 5) 255. Haak: 65; haak: 83; haakrest: 35; draad met haakje: 140; spijkertje: 62; hoekige pen (?): 218; restant kleine muurankers: 63 en 83; muurankertje: 177; krom draadje: ?; bevestigingslipje: 28; ?:60.

Overige metalen:

Een tinnen knoop (oogje ontbreekt), met een fijnmazige decoratie van 12 hele en 10 ten dele vierkantjes; diameter: 14. Een beschadigde knoop (?); diameter: 23. Twee ringen met een doorsnee van 18 en 25. Dekselkje (?); diameter: 45. Een stukje geknipt metaal: 19. Drie vingerhoeden; 1) hoogte en diameter: 17 en 15; 2) 21 en 16,2; 3) Een platgedrukt exemplaar.

Munten:

De 159 met de metaaldetector gevonden munten werden gedetermineerd en gecatalogiseerd door het wurkferbân lid Henk Sloots uit Rie.

80% dateert uit de 17^e eeuw. 105 stuks zijn duiten; waarvan 32 uit Fryslân, 18 uit Utrecht en 9 uit Groningen en Ommelanden. Naast de duiten is er een verscheidenheid aan muntsoorten.

Ondermeer een dubbele penning (zeldzaam) van de stad Groningen uit ca. 1500-1520, een halve duit (zeldzaam) van de kerk in Elburg uit ca. 1620, een Friese bezemstuiwer uit 1623, een kwart Stüber van het hertogdom Gulik en Berg uit 1774, een Hollandse penning uit 157x, twee Brûle de 12 sols van het bisdom Luik uit de periode 1581-1612, een 3 Pfennig van de stad Hamm uit 1721. Van de 5 gevonden Franse Double Tournois zijn er twee van koning Lodewijk XIII uit resp. 1631 en 1640. Van Lodewijk XVI is een 12 Denier uit 1792 in de kerk achtergebleven. De jongste munt is een Nederlandse cent uit 1883.

Ook aan munten gerelateerde voorwerpen kwamen tevoorschijn; zoals vijf 18^e eeuwse speelpenninkjes van de stad Neurenberg en een rekenpenning (type historiepenning) van de N/Z Nederlanden uit 158x.

Samenvatting:

De begeleiding concentreerde zich op de bovengrond in het schip van de kerk. Het verhoogde koor werd niet verwijderd, waardoor hier geen onderzoek heeft kunnen plaatsvinden.

De overblijfsels van een middeleeuwse vloer van kloostermoppen kwam voor het daglicht, nadat de toplaag was verwijderd. Onder deze vloer bleek zich een bijzonder harde en vrijwel schone kleilaag te bevinden. Dit doet veronderstellen, dat de kerkgangers zich aanvankelijk op de 'kleivloer' bevonden, waarna in de loop van de 13^e eeuw de bakstenen vloer werd aangelegd. Een tekening van de in het schip van de kerk aangetroffen sporen is in voorbereiding.

Kerk en kerkhof liggen op een terp. Dat is in het algemeen de veronderstelling. Er kan ook sprake zijn van een doelbewuste verhoging van een natuurlijk opgeslibde kwelderwal. Dus toch een terp?

De bijna twee meter diepe sleuf, die op het kerkhof machinaal door het toegangspad werd gegraven, gaf een compacte massa zavelige klei te zien, zonder enige structuur. De waarneming duurde echter maar kort, daar de sleuf onverwacht voor een groot deel instortte.

De genoemde vondsten zijn inmiddels voor het grootste deel ondergebracht in het Noordelijk Archeologisch Depot in Nuis.

Dankbetuiging:

Voor overleg, adviezen en de onontbeerlijke steun van ter zake kundigen, bedanken wij de volgende personen: Simy Sevenster, Gerhard Bakker, Rudolf Broersma, Romke Dijkstra, Willem de Graaf, Sytse ten Hoeve, Gilles de Langen, Jan Post, Siebe van Seijen, Henk Sloots, Frank van der Waard, Dolf van Weezel Errens en Henk Zeinstra.

Juni 2013: Argeologysk Wurkferbân, Tjalleberd.